

притаманними їй настановами, поняттями, принципами та методами у міждисциплінарному ракурсі, тобто є джерелом теоретичних та практичних дій. У феміністичних теоріях і гендерній соціології підкреслюються фундаментальні властивості ідентичності: збереження себе у часі, вертикально-горизонтальний характер та наступні функціональні аспекти ідентичності: особистісний вибір, інтерперсональна взаємодія, життєві цілі і завдання (Сімона де Бовуар, С. Бем, В. Вульф, К. Гілліган, Е. Гідденс, О. Забужко, Н. Зборовська, О. Кісь, С. Павличко, Л. Таран, Н. Чухим). Окреслюючи найглобальніші межі людини як межі статі (чоловічого та жіночого) філософ Н. Хамітов визначає проблему статі як одну із фундаментальних проблем метаантропології [8].

У вітчизняному дискурсі гендер проблематизувався у двох інших напрямках: філософсько-політологічному (харківська школа гендерних досліджень), де акцентувалось на проблемах «гендеризованого» суб'єкта в його співвідношенні з межами влади та соціокультурними процесами, та культурологічно-літературознавчому (київська школа), в якому переосмислювався гендерний вимір національної культури. Зокрема, дослідниці простежили динаміку постановки проблеми публічне/приватне у працях Лесі Українки, Олени Пчілки, Олени Теліги, Мілени Рудницької, щоб виявити тенденції української історії гендеру (жіночих рухів), показати роль гендерного чинника у розвитку української соціальності.

Сьогодні головними питаннями дослідників стало виявлення ресурсів створення жіночого та чоловічого з метою їхньої гармонізації в соціокультурі. Це зумовлює необхідність побудови вітчизняної гендерної концепції на перспективному методологічному підґрунті: філософії постструктуралізму, метаантропології, наукововивіренених принципах та інноваційних методах дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія феміністичної філософії / За ред. Е.М. Джагер, А.М. Янг. – К.: Основи, 2006. – 800 с.
2. Бовуар де С. Друга стаття / Перекл. з фр.: В 2 т. – К.: Основи, 1995.
3. Вайнінгер О. Пол и характер / Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1991
4. Гапон Н. Гендер. Суб'єктивність. Ідентичність: філософські дискусії другої половини ХХ ст.: монографія / Н. Гапон. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 378 с.
5. Говорун Т. В. Гендерна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 308 с.
6. Кравець В.П. Гендерна педагогіка: навч. посіб. [для студ. вищ. педагогічн. закл. освіти] / В.П.Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
7. Стребкова Ю.В. Гендерна компонента сучасного українського суспільства (соціально-філософський аспект). – Автореф. на здобуття наук. ступ. канд. філософ. наук. — К., 2007. – 20 с.
8. Хамітов Н. В. Філософія и психология пола / Н. В. Хамітов. – К.: Ника-Центр, 2001. – 224 с.

Юсик М.

Науковий керівник – доц. Скуратко Т. М.

НАРОДНІ ДУМИ ЯК УНІКАЛЬНЕ ЯВИЩЕ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Українські народні думи – перлини, які виринали і виринають завдяки багатьом дослідникам, серед яких М. Максимович, І. Срезневський, М. Костомаров, М. Білозерський, П. Куліш, М. Маркевич, М. Лисенко, М. Драгоманов, Д. Яворницький, Б. Грінченко, П. Мартинович, Леся Українка, Ф. Колесса, та інші. У наукових джерелах ХІХ – початку ХХІ ст. погляд на думу був різним: «козацький епос», «козацькі пісні, «козацькі псалми», також їх називали «поважними, святими піснями». Першу згадку про думи як жанр пісенної творчості пов'язують з «Анналами» Сарніцького, надрукованими 1587 року. Станіслав Сарвіцький, відомий польський історик 16 ст., виділяє характерні особливості думи: громадський зміст (мужність захисників вітчизни, їх звитяжні походи – «Про козака Голоту», «Про отамана Матяша старого», «Про Івася Коновченка»); елегійний характер (оповідь про вчинки героїв, їх життя та боротьбу – «Про втечу Самійла Кішки»); сумний мотив (неволя – «Іван Богуславець», «Сокіл»; від'їзд козака з дому – «Прощання козака»; смерть козака – «Іван Коновченко», «Хведір Безрідний», «Смерть козака на долині Кодимі») [2; 29].

У широкий обіг термін «дума» ввів на початку ХІХ ст. М. Максимович, який запропонував перші визначення українських народних дум у фольклористиці. Отже, думи – це пісні, що винятково належать бандуристам. Від пісень різняться більш оповідальним або епічним характером і вільним розміром, що полягає в невизначеній кількості тонічних стоп, хоча іноді вони перетворюються на пісню: тоді й розмір стає визначений, пісенний. Вірші майже завжди римовані. Зміст їхній переважно історичний [1]. Від збірки до збірки впродовж майже сторіччя М. Максимович корегував, поглиблював розуміння жанру. У передмові до збірки «Малороссийские песни, издаваемые М. Максимовичем» молодий збирач і дослідник фольклору 20 квітня 1827 р. писав: «Особливо чудові думи – героїчні співи про бувальщини, що стосуються переважно часів Гетьманщини – до Скоропадського. Їх і нині співають сліпці-бандуристи, котрих можна назвати українськими рапсодами» [2; 54].

Час появи народних дум відносять приблизно до XV ст. Це був період формування української народності і виникнення козацтва. В цей час створювалися думи про морські козацькі походи («Чорноморська буря», або ж «Олексій Попович», «Галерні невольники», «Самійло Кішка», «Богуславець», «Маруся Богуславка», «Сокіл»); про сухопутні козацькі походи проти мусульман («Козак Голота», «Атаман Матяш», «Іван Коновченко», «Атаман Федір Безродний», «Самарські брати», «Азовські брати», «Діти Сірка», «Долина Кодима»); думи про героїчну боротьбу українського народу проти турецько-татарських загарбників та про турецьку неволю (14-15 ст. – рання козацька доба). В думках про визволення з турецької неволі, прославляються герої, які ризикуючи власним життям, рвуть кайдани свої та своїх побратимів і, долаючи складні обставини, перешкоди, що трапляються на їхньому шляху, повертаються на рідну землю. Найважливішим мотивом цих дум є не стільки особиста мужність, відвага і сила, а, перш за все, – відданість своєму товариству, єдиній спільній ідеї, всьому народові («Невільники», «Плач невольника», «Маруся Богуславка», «Іван Богуславець», «Сокіл», «Утечатьох братів із Азова»). Наприклад, втечу до рідної землі змальовує дума «Про втечу трьох братів з Азова», лицарську смерть – «Іван Коновченко», «Хведір Безвідний», «Самарські брати», «Смерть козака в долині Кодими», «Сірчиха й Сірченки». Цікавими є і думи про щасливе урятування козаків з неволі, перемогу над ворогом, про повернення з воєнного походу («Самійло Кішка», «Олексій Попович», «Козак Нетяга», «Атаман Матяш»).

Генезу й розвиток українських народних дум Ф. Колесса безпосередньо пов'язував із виникненням та зміцненням козацтва, а занепад жанру спричинило зруйнування козацтва як стану: «Думи – козацький епос, що зріс на підкладі воєнного козацького життя. Вони витворювалися поступнево, більшими й меншими групами, впродовж ХУІ–ХУІІІ ст.» [3; 81].

Оригінальність дум вбачаємо найперше в їхній жанровій специфіці. Жанр думи є поєднанням у загальному вигляді елементів інших жанрів голосінь, тобто це були своєрідні думи-голосіння, плачі. Думи пов'язані з голосіннями характером виконання, поетичним вимислом, мотивами. Наприклад, сповнені суму думи-плачі про турецьку неволю: «Плач невольника», «Плач невольників на каторзі», «Маруся Богуславка», «Іван Богуславець», «Сокіл».

Зазначимо, що важливим джерелом для творців дум були давньоруські билини, з яких українські думи успадкували образи видатних героїв. Наприклад, образ Іллі Муромця, Святогора, Альоші Поповича, мудрого Добрині, воскресає в образах Самійла Кішки, Івана Коновченка, Олексія Поповича. Герої українських дум, як і билинні богатирі, виступають самовідданими захисниками рідної землі, борцями за щастя, які заради свободи і незалежності рідної вітчизни готові йти на смерть.

Характерними особливостями думи є те, що вона не має певної строфічної будови, вона розпадається на певні нерівні періоди; кожний період становить закінчене синтаксичне ціле, дає завершену думку. Вірш думи нерівноскладовий, астрофічний, без поділу на строфи-куплети, рядки римуються так, що декілька їх підряд мають однакову (тавтологічну) риму, у більшості – тирадну, дієслівну. Після групи рядків, поєднаних римою, часто слідує група неримованих рядків, яка знову змінюється римованою. Складів у рядку буває від 5-6 до 19-20 і більше. Композиційна цілісність думи складається з заспіву (заплачки), розповіді про подію та славословієм.

Творцями і першими виконавцями українських народних дум вважають учасників козацьких походів. Згодом ними стали народні професіонали – кобзарі, лірники, які об'єднувалися в кобзарські й лірницькі цехи, братства, що проіснували до початку ХХ ст.

Молоді кобзарі по декілька років училися у досвідчених, після чого діставали «визвілку» – йшли у самостійне творче життя. Кожний кобзар переймає від свого вчителя репертуар, основні мелодії і зразок рецитації. Думи виконуються речитативно під супровід кобзи, бандури, ліри, що і породжує неповторну музику. Співання дум вимагає неабиякого таланту, довгої науки і співацької техніки. Кобзарями ставали в більшості незрячі чоловіки. Вони своїми творами будили національну свідомість, визвольні прагнення, польські і московські поневолювачі їх переслідували.

Українські думи завжди привертала увагу письменників, служили джерелом їх творчості. Так, використавши думу про Олексія Поповича, Є. Гребінка створив історичний роман «Чайковський», сюжет «Марусі Богуславки», послужив М. Старицькому в створенні драми «Маруся Богуславка» тощо.

Отже, думи відіграли велику роль у пробудженні свідомості українського народу, в його згуртуванні для боротьби за своє соціальне і національне визволення та увібрали в себе кращі досягнення української народнопоетичної творчості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Максимович М. Украинские народные песни, изданные Михаилом Максимовичем. – М., 1834. – Ч. 1. – Кн. 1. – С. 3.
2. Лановик М. Б., Лановик З. Б. Українська усна народна творчість: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К., 2001. – 591 с.
3. Колеса Ф. Українська усна словесність. – Едмонтон., 1983. – 657 с.